

УДК 130.2; 355.01; 316.285

ТЕЗАУРУСИ РЕВОЛЮЦІЙ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХНЬОГО СМИСЛОВОГО ВИМІРУ

Семантичний простір соціального конфлікту як предмет дослідження його смислового виміру

Ця стаття продовжує цикл теоретичних розвідок, *метою* якого є осмислення специфіки сучасних соціальних конфліктів та розроблення методології їх дослідження. В першій статті циклу показано, що соціальні конфлікти початку ХХІ сторіччя розгортаються переважно у нематеріальній площині та передбачають боротьбу не так за право володіння територіями чи капіталами, як за право панування над думками. Ця боротьба відбувається у формі зіткнення не армій і військової техніки, а ідей, понять, образів, концепцій, уявлень, цінностей тощо. Відповідно соціальні конфлікти постають як конфлікти інтерпретацій чи протистояння систем смислів, що зумовлює необхідність виокремлення нового *об'єкта* їх дослідження, здатного відобразити не так економічний, геополітичний чи соціальний вимір, як вимір смисловий, світоглядний.

Традиційна, здебільшого позитивістська, методологія виявляється нерелевантною такому предмету, що змушує дослідників звернути увагу на потенціал постнекласичних теоретико-методологічних парадигм — феноменології, герменевтики, семіотики, когнітивної науки тощо, які зорієнтовані на розкриття не «об'єктивних» зовнішніх форм соціальних подій чи процесів, а способів їх суб'єктивного (та інтрасуб'єктивного) відображення в індивідуальній і колективній свідомості [Ясна, 2016: с. 104–117].

Оскільки головною, якщо не єдиною, формою побутування смислів у «суспільстві Логосу» є їх утілення в мові та, ширше, у знакових системах, можна конкретизувати об'єкт дослідження та говорити не просто про смисловий вимір соціального конфлікту, але про *смисли, як вони втілені у знакових системах*. Зростання ролі знаків, символів за всіх часів було типовим для неповсякденних станів суспільного буття — ритуалів, карнавальних дійств, воєнних подій тощо, — які постають як періоди гіперсеміотичності, коли суттєво збільшується кількість використовуваних знакових систем та набирає повноти застосування потенціалу усіх вживаних мов. Водночас тенденції семіотизації характеризують усю нинішню добу гіперрозвинених інформаційних технологій та медіа, коли віртуальний простір комп'ютерних мереж стає таким само значущим і «реальним», як і простір фізичний, а знаки виходять на перший план, витісняючи фізичні референти. Ці тенденції заторкують й соціальні конфлікти, у розпаленні яких та підтриманні конфліктогенного дискурсу інформаційні та комунікаційні технології відіграють дедалі важливішу роль. Для соціальних конфліктів останніх десятиріч це означає, що вони розпочинаються, а часто й цілком перебігають у *семіотичному просторі* як зіткнення знакових систем.

Утім, слід зосередитись не стільки на семіотичному вимірі таких конфліктів, тобто не на знакових системах як таких, скільки на вимірі семантичному, досліджуючи зв'язки знаків зі смислами, що в них утілені. В межах такого розуміння знакові системи, зокрема, мова, постають як зовнішній показник глибших процесів смислоутворення, які, власне, і мають стати головним предметом дослідження соціальних конфліктів. Відповідно, можна уточнити, що площиною розгортання соціальних конфліктів ХХІ сторіччя є саме *семантичний простір*, де розгортається боротьба за можливість створювати нові поняття, смисли, цінності, а також, що не менш важливо, наповнювати новими смислами поняття, що існують, та реінтерпретувати їх відповідно до певних цілей. Використовуючи термінологію П. Бурдьє, можна схарактеризувати такі конфлікти як боротьбу за символічне панування, що означає право створювати публічний дискурс [Bourdieu, 1977: р. 405–411]. Проте видається методологічно конкретнішим говорити про *семантичне* панування як право реконцептуалізації наявних понять та переспіввіднесення знаків та їхніх значень, реальності та мов їй опису.

Яскравим прикладом такого переспіввіднесення є семантичні процеси, що вони розгорталися на початку українсько-російського конфлікту, коли поряд із вибухоподібним виникненням нових слів сотні звичних понять за лічені місяці набули нових значень чи конотацій. Так, у російській політичній риторичі «лібералізм» як позитивна характеристика сучасного суспільства, де кожен індивід має свободу вибору, замінює «ліберастія» як синонім свавілля та хаосу; «Європа» стає «Гейропою», де розгнудані сексуальні меншини зазіхають на святу інституцію шлюбу, в українській риторичі «банде-

рівці» перетворюються з монстрів-убивць, як вони поставали в советському дискурсі, на патріотів України тощо.

При цьому не слід недооцінювати значущість семантичного виміру й більш давніх соціальних потрясінь, періоди яких за всіх часів неминуче збігаються з періодами інтенсивних семантичних трансформацій, керованих чи ні. Так, широко досліджено роль мовної політики у підготовці та здійсненні проекту Великої Французької революції, мови Третього Райху за часів Другої світової війни, «советської мови» від часів більшовицького перевороту і пізніше, «ядерної мови» доби холодної війни тощо. Всі ці радикальні суспільні зміни починалися саме на семантичному рівні з руйнації смислового поля наявного суспільно-політичного укладу та заміни його новою системою смислів через трансформацію знакових систем, в яких цю систему смислів утілено.

За такого підходу стає можливим призвести гранично абстрактний *об'єкт* дослідження соціального конфлікту (його смисловий вимір) до значно конкретнішого й доступнішого аналізу *предмета* — семантичного простору як площини протистояння смислів. Своєю чергою, таке визначення предмета дає підстави звузити коло релевантних *методів* дослідження смислового виміру соціальних конфліктів та зосередити увагу на його осмисленні у річищі структуралістської/постструктуралістської теоретико-методологічної парадигми із застосуванням інструментарію культурної семантики, соціолінгвістики, лінгвоконфліктології та суміжних дисциплін.

Тезаурус соціального конфлікту як засіб дослідження його семантичного простору

Лінгвістичний та, меншою мірою, семантичний вимір соціальних конфліктів привертає увагу дослідників з перших десятиліть ХХ сторіччя, коли одним із центральних трендів у гуманітаристиці стає, якщо застосувати вислів М. Гайдегера, розуміння мови як «оселі буття», тобто площини, в якій не віддзеркалюється, але цілком і повністю конструюється соціальна реальність. Як наслідок представники різних царин науки звертаються до лінгвістичних досліджень позамовних феноменів. Виходячи з різних теоретичних засад та застосовуючи різні методи, такі дослідження так чи так заторкують потенціал мови як засобу впливу на соціальні процеси, зокрема, наголошують увагу на динаміці смислового наповнення понять (ідей, концептів, категорій, культурних універсалій тощо), зумовленого історичним та культурним контекстом, а часто — й цілеспрямованим діями політичних суб'єктів.

Осмислення таких процесів саме у зв'язку із соціальними конфліктами розпочинається від початку ХХ сторіччя як реакція на чергу трагічних подій — насамперед низки європейських революцій, Першої, а невдовзі й Другої світових війн, що потрясають світ і потребують осмислення.

Одним із форматів таких досліджень стають історико-семантичні словники чи тезауруси революцій та інших періодів соціального неспокою. Такий вибір формату здається виправданим, адже саме тезауруси як спосіб опису систем знань про дійсність, які (системи знань) має індивідуальний носій інформації чи група носіїв, фіксують усю множину смислових одиниць певної мови разом із системою її семантичних зв'язків. Не буде перебільшенням визначення тезаурусів як «інформаційної мережі культури» [Осокіна, 2010: с. 128], способу семантичної організації світу, мовної форми існування систем смислів — та, ймовірно, одного з небагатьох доступних нам засобів дослідження цих систем.

Водночас тезауруси як своєрідна мовна призма, крізь яку ми сприймаємо реальність, постають як засіб впливу на системи смислів. У ситуації соціального конфлікту питання про те, хто керує процесом формування тезаурусу, в термінах якого описує ситуацію більшість населення, стає першочерговим, а відповідь на нього фактично визначає переможця у конфлікті як боротьби за семантичне панування.

У такій термінології можна уточнити *визначення* соціального конфлікту як боротьби за право переспіввіднесення не безпосередньо знаків та їхніх значень, а тезаурусів як лінгвістичних словників культури із системами смислів, мовними носіями яких вони є. За такого підходу стає можливим схопити в мові той інтерсуб'єктивний смисловий простір, в якому розгортається конфлікт, тобто ще більше конкретизувати *предмет* дослідження, переходячи від абстрактного «смислового виміру соціального конфлікту» та більш конкретного «семантичного простору» до чіткого й методологічно осяжного «тезаурусу соціального конфлікту».

Сьогодні тезауруси соціальних конфліктів як специфічний формат досліджень та жанр популярної літератури охоплюють десятки революцій та війн, зокрема тих, що тривають.

Одним з перших спеціальних досліджень воєнної риторики, а конкретно, риторики *Першої світової війни*, стає «Техніка пропаганди у світовій війні» Г. Ласвела [Lasswell, 1938], видана 1927 року. За часів *Другої світової війни* виникає додатковий імпульс до осмислення ролі мови в політиці, пов'язаний з практикою тоталітаризму і воєнної пропаганди. Своєрідною класикою жанру стає «Словник Третього Райху» В. Клемперера [Klemperer, 1947], виданий 1946 року. Відтоді мові нацистської Німеччини та, ширше, тоталітарним мовам присвячено десятки публікацій, а про популярність теми серед широкого загалу читачів свідчить, зокрема, «Глосарій нацистської Німеччини» в англійському розділі Вікіпедії, що сьогодні налічує більш ніж 700 термінів [Glossary of Nazi Germany].

Предметом дослідницької уваги в цей період стає також мова більш давніх соціальних конфліктів, насамперед *європейських революцій доби Просвітництва*. Одним із ранніх системних досліджень у цьому напрямку є праці К. Державіна [Державин, 1927], у тому числі неопублікована «Мова фран-

цюзької революції» [Каганович, s.a.], написана 1939 року. Не згасає цей інтерес і донині, втілюючись у працях десятків авторів [Furet, Ozouf, 1989; Historical Dictionary, 1997], а також в академічних інтернет-проектах на кшталт гігантської енциклопедії «Encyclopedia of 1848 Revolutions»¹.

Фундаментальні дослідження мови *російських революцій початку ХХ сторіччя* розпочато у 1920—1930-х роках А. Селіщевим [Селищев, 1928], Л. Якубінським, В. Виноградовим та іншими російськими мовознавцями. Тоді ж виходять друком перші іноземні публікації, зокрема, А. Мазона [Mazon, 1920] у Парижі та С. Карцевського [Карцевский, 1923] у Берліні. Сьогодні в Україні цю тему розкриває у циклі статей М. Гаухман [Гаухман, 2015], а також деякі інші автори.

Відтоді мовну політику в СРСР позиціонують як один із важливих інструментів створення «нової радянської людини». За часів СРСР такі дослідження здебільшого лояльні до цілей і завдань советської влади, як-от «Слова, рожденные Октябрём» Н. Шанського [Шанский, 1987], «Словник революції», виданий українською мовою в Києві 1977 року [1977], або багатотомна колективна монографія «Русский язык и советское общество» під керівництвом М. Панова [Русский язык, s.a.], де розглянуто трансформації російської мови у зв'язку із соціальними змінами за п'ятдесят пореволюційних років. Критичні дослідження комуністичного «новоязу», а також мовного спротиву йому, як-от низка праць Г. Гусейнова [Гусейнов, 2004], енциклопедія советського «новоязу» Б. Сарнова [Сарнов, 2002], окремі праці М. Геллера² та інші починають з'являтися вже у постсоветські часи. Сьогодні такі дослідження здійснюють автори з країн колишнього «соціалістичного табору», інші зарубіжні вчені, наприклад Н. Лейтес [Leites, 1955], який аналізує метафори, використовувані більшовицькими лідерами, а також українські дослідники, зокрема Л. Масенко, що досліджує мовну політику сталінської доби та політику лінгвоциду української мови [Масенко, 2005], О. Данилевська, яка описує мовні процеси часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР [Данилевська, 2009], та ін.

Черговий соціальний переворот, *руйнацію СРСР*, також можна віднести до череди соціальних конфліктів: на думку А. Магуна, її слід вважати саме «революцією, яка за своїм історичним, політичним і філософським значенням стоїть в шерезі європейських революцій, що почалися 1789 року у Франції» [Магун, 2008: с. 17]. Ця подія породжує новий сплеск мовної творчості та хвилю рефлексії з приводу «мови 90-х», якій присвячують дисертаційні дослідження, статті, журналістські розвідки та десятки інших публікацій.

У період *холодної війни* увагу дослідників привертає мілітаристський дискурс навколо виправдання чи засудження застосування ядерної зброї.

¹ «Encyclopedia of 1848 Revolutions» була доступна до 2016 року за адресою: <https://www.ohio.edu/chastain/index.htm>.

² Див., наприклад, главу «Советский язык» у: [Геллер, 1994].

За аналогією з «новоязом» Дж. Орвела (*newspeak*) П. Чилтон упроваджує поняття «ядерної мови» (*nukespeak*) [Chilton, 1985], динаміка якої є промовистим маркером змін у політиці держав та стані міжнародних відносин тих часів. До початку холодної війни «ядерна мова» виникає як мова метафор, евфемізмів та акронімів, метою яких є зображення ядерних концептів в нейтральному чи позитивному ключі (згадаймо радянські гасла про “мирний атом у кожен дім”) або ізоляція цих концептів від публічного осмислення через застосування акронімів та продезінфікованого жаргону [Schiappa, 1989]. Маркерами зміни політичної ситуації та позицій держав, що конфліктують, стають кардинальні трансформації цієї риторики, коли акроніми та евфемізми поступаються місцем негативним і загрозовим метафоричним образам, як-от «атомна катастрофа», «ядерна зима», «атомний апокаліпсис» тощо.

Стають об’єктом дослідження і сучасні конфлікти. 2010 року видано «Загальний словник Румунської революції грудня 1989 року» [Sbârna, Marin, 2010], що дістав високу публічну оцінку экс-президента Румунії Іона Ілієску. 2013 року стартував проект створення словника Єгипетської революції 2011 року, метою якого, за словами авторки А. Ганафі, є «документування зсувів в єгипетській арабській мові після 25 січня 2011 року, а також реакції суспільства та індивідів на мову революції» [A Dictionary of the Revolution, 2001]. Чимало публікацій, зокрема, праці одного з фундаторів теорії когнітивної метафори Дж. Лакофа [Lakoff, 1991], присвячено концептуальним метафорам, що їх застосовують адміністрація та медіа США для виправдання війни у Перській затоці та публічної презентації стосунків Іраку та США. Детальний аналіз метафорики Косовської війни в американському політичному дискурсі подано у працях Р. Периса [Paris, 2002], Карабахського конфлікту — у працях С. Золяна [Золян, 1994]. Не втрачають актуальності дослідження фундаменталістського дискурсу й дискурсу тероризму, зокрема, осмислення метафоричної репрезентації подій 11 вересня 2001 року в публікаціях Дж. Лакофа [Lakoff, 2001] та ін.

Серед наймасштабніших сучасних досліджень широкої тематики — книжкова серія «Historical Dictionaries of War, Revolution, and Civil Unrest» видавництва «Rowman & Littlefield», що налічує більш ніж сорок книжок, кожна з яких являє собою тезаурус однієї з революцій, що мали місце в різні роки в різних регіонах планети³. Найбільший інтернет-проект такого роду — створений видавництвом «Wiley-Blackwell» портал «International Encyclopedia of Revolution and Protest», де акумульовано термінологію світових революцій від 1500 року⁴.

³ Historical Dictionaries of War, Revolution, and Civil Unrest: (book series). — <https://rowman.com/Action/SERIES/SCP/WRC>.

⁴ International Encyclopedia of Revolution and Protest. — <http://demo.revolutionprotestencyclopedia.com> (доступ платний).

Цікавий підхід до створення «словника війни» обрали організатори міжнародного проекту «Dictionary of War», реалізація якого здійснювалася з 2006 по 2010 рік за ініціативи Берлінського видавництва «Merve» у форматі щорічних сесій в різних країнах світу. До речі, остання з десяти сесій відбулася у Москві та була приурочена до річниці початку Другої світової війни⁵. Запланованим результатом було видання друкованого «Словника війни»; але наразі словник доступний на сайті проекту та містить більш ніж 150 термінів⁶.

З'являються університетські курси, пов'язані з осмисленням лінгвістичного, семантичного чи семіотичного виміру соціальних конфліктів. Одна з перших програм такого роду в Західній Європі — «Семіотика конфлікту», що стартувала в 2015/16 академічному році в університеті Болоньї⁷.

Наведені роботи, перелік яких, звісно, не є вичерпним, становлять не лише історичний інтерес у зв'язку з конкретними розглядуваними конфліктами, а й загальнометодологічний, оскільки можуть стати взірцем для проведення досліджень інших воєн чи революцій, а також для розбудови універсальної методології дослідження семантики соціальних конфліктів.

Тезаурус українського конфлікту в наукових дослідженнях, журналістських розвідках і народній творчості

Українські події останніх років також постають як предмет лінгвістичних і семантичних досліджень. Та якщо у світі цей напрям є доволі поширеним, в Україні масив відповідних напрацювань лише починає формуватися.

Перші спалахи інтересу пов'язані, насамперед, з Помаранчевою революцією 2004 року [Рудніченко, 2011; Кораблев, 2006], дискурсом періоду правління В. Ющенка [Демішева, 2008], дещо пізніше — дискурсом доби В. Януковича, якому на початку 2012 року інформаційний портал «Коментарі» присвятив «Словник епохи Януковича»⁸. Утім, цей інтерес швидко згасає, втілюючись лише в поодиноких наукових дослідженнях та більш численних журналістських розвідках.

Риторика, що формується навколо нинішнього українського конфлікту, істотно відрізняється від риторики 2004-го. Користуючись термінологією круглого столу, матеріали якого доступні в цьому числі «Філософської думки», суспільне мовлення тих часів можна схарактеризувати як «риторику надії»,

⁵ Сайт російської сесії проекту «Dictionary of War»: <http://www.slowar.tv>.

⁶ Сайт проекту «Dictionary of War»: <http://dictionaryofwar.org>.

⁷ Програма курсу «*Semiotics of Conflict*» (Lecturer: C. Demaria) на сайті University of Bologna. — <http://www.unibo.it/en/teaching/course-unit-catalogue/course-unit/2015/402546>.

⁸ Словарь епохи Януковича (2012). Коментарі. — <http://kyiv.comments.ua/article/2012/02/10/090047.html>.

тоді як мова нинішнього конфлікту — радше риторика війни, ненависті, ворожнечі. Бурхливі семантичні процеси цього періоду, як керовані, так і стихійні, породжують активну рефлексію в колах науковців, представників медіа, можновладців та пересічних громадян. Можна виокремити принаймні три рівні суспільної реакції на семантичні зміни, що відбуваються, більш-менш типові для будь-яких періодів соціальних потрясінь, хоча їхня хронологічна послідовність може змінюватись залежно від специфіки конкретного конфлікту.

1. Перший рівень можна схарактеризувати як *рівень стихійної рефлексії*, коли семантичні трансформації охоплюють журналісти та блогери, художники та поети. Саме вони майже з перших днів конфлікту створюють перші словники неологізмів у форматі журнальних статей, постів у соціальних мережах, мальованих та віршованих абеток, коміксів тощо⁹.

Розпочинає цей тренд у грудні 2013 року стаття «Слова, рожденные Майданом»¹⁰ в «Gazeta.UA». На початку 2014 року російський портал «Слон.ру» публікує «Словарь Евромайдана», за допомоги якого, на думку авторів, російським читачам «буде набагато легше розуміти українські новини»¹¹. Згодом з'являються: «Словник революції: 19 слів і висловів, народжених на Майдані»¹², саркастичний «Краткий словарь оккупанта для российского журналиста»¹³ та навіть версія від туркменських журналістів «От "Беркута" до Майдана: словарь украинских протестов»¹⁴.

Протилежний полюс утворюють словники російської риторики, яку описують як відродження тоталітарного мовлення чи советського «новоязу», як-от «Словник епохи Путіна»¹⁵, «Словник політичного сленгу»¹⁶, «Короткий словник путінської новітньої мови»¹⁷ та ін.

⁹ Див. один з перших переліків словників 2014 року: Ясна, І. (2014). Словники революції: підбиваємо підсумки. *Дурдом.in.ua*. — http://durdom.in.ua/uk/main/article/article_id/22290/user_id/19260.phtml.

¹⁰ Див.: Слова, рожденные Майданом (2013). *Gazeta.ua*. — http://gazeta.ua/ru/articles/mova-zavtra/_slova-rozhdennye-majdanom/531557.

¹¹ Див.: Кичанова, В. (2014). Словарь Евромайдана. — http://slon.ru/russia/slovar_evromaydana-1046849.xhtml.

¹² Словарь революции: 19 слов и выражений, рожденных на Майдане (2014). *Bit.ua*. — <http://bit.ua/2014/02/words-of-revolution>.

¹³ Космина, Ю. (2014). «Краткий словарь оккупанта» для российского журналиста. *Левый берег* — http://society.lb.ua/life/2014/05/01/265035_kratkiy_slovar_okkupanta.html.

¹⁴ Мур, К., Буторин, П., Вальсамаки, А. От «Беркута» до Майдана: словарь украинских протестов. *Радио Свобода*. — <http://rus.azattyq.org/content/ukraine-euromaydan-glossary/25190451.html>.

¹⁵ Словник Путіна: політичний сленг путінської епохи (2015). *24 канал*. — http://24tv.ua/slovník_putina_politichniy_sleng_putinskoyi_epohi_n572945.

¹⁶ Мажай, К. (2015). Словарь политического сленга. *Йод*. — <http://yodnews.ru/2015/04/03/slang>.

¹⁷ Яковенко, І. (2014). Короткий словник Путінської новітньої мови. *День*. — <http://day.kyiv.ua/uk/article/media/korotkiy-slovník-putinskoyi-novitnoyi-movi>.

Тема викликає також інтерес художників. Першу мальовану «Абетку євромайданівця» поширено в Інтернеті на початку 2014 року¹⁸. Згодом група українських художників анонсує книжку «Алфавіт революції»¹⁹ з малюнками революційної тематики для кожної з літер алфавіту. Восени 2014 року на Тернопільщині виходить друком «Повстанська абетка», яку активно поширюють по школах західних регіонів України²⁰.

Пласт такої «народної рефлексії», що, звісно, не обмежений наведеними прикладами, набуває солідних обсягів і, попри відсутність теоретико-методологічного підґрунтя, стає цінним матеріалом для подальших системних досліджень, оскільки дає змогу наочно відстежити не лише процеси переспіввідношення мовних одиниць і систем смислів, а й осмислення цього процесу самими носіями мови.

2. Від середини 2015 року стихійне осмислення семантичних змін, що вже відбулися, доповнюють документи протилежного типу — *державні й недержавні рекомендації щодо управління цими процесами*. Цей другий рівень рефлексії також не є специфічним саме для українського конфлікту — згадаймо ретельно скеровану мовну політику напередодні та під час Французької буржуазної революції, Російської Жовтневої революції, роботу з мовою в Німеччині за часів Другої світової війни тощо — хоча слід визнати, що в наведених прикладах така робота передує революційним чи воєнним подіям, а не розпочинається після року конфлікту.

Насамперед до координації семантичних процесів долучаються державні установи, що розробляють рекомендації щодо вживання окремих понять чи заміни їх більш коректними (за сучасних умов) термінами, заборони використання символіки комуністичного та нацистського режимів, «очищення мапи країни» шляхом перейменування об'єктів, що носять «комуністичні» назви, перейменування окремих свят та історичних подій тощо. Як приклад можна навести пари «Велика Вітчизняна війна — Німецько-радянська війна» та «Велика Перемога над фашистською Німеччиною — перемога над нацизмом у Європі», запропоновані до заміни в Методичних матеріалах до відзначення Дня пам'яті та примирення та 70-ї річниці Дня перемоги над нацизмом²¹.

Значне місце вказівки щодо роботи з символікою і термінологією посідають також у законах «декомунізаційного пакету», насамперед, «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у

¹⁸ Створена Абетка євромайданівця, де "Б" — Беркут, "З" — золотий унітаз, "О" — Океан Ельзи (2014). *Українська правда: Життя*. — <http://life.pravda.com.ua/society/2014/03/5/155705>.

¹⁹ Українські художники створили книжку Алфавіт революції. (2014). *Українська правда: Життя*. — <http://life.pravda.com.ua/culture/2014/05/12/167492>.

²⁰ Биндас, З. (2014). Тернопольским школьникам раздают повстанческую азбуку. *Доба*. — <http://doba.te.ua/novyny/povstansku-abetku-pro-alyarmyka-adolfyka-ta-liliputina-vydaly-v-ternopoli-foto.html>.

²¹ Про методичні рекомендації до відзначення 70-ї річниці завершення Другої світової війни. Лист Міністерства освіти і науки України №1/9-410 від 8 серпня 2015 року.

XX столітті»²², «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років»²³, «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»²⁴.

Майже в той самий час до процесу долучаються теоретики і практики медіа-індустрії, що наголошують необхідність формування адекватного тезаурусу для висвітлення поточних подій у пресі, на телебаченні тощо. Результатом стають рекомендації для журналістів, блогерів, політичних діячів стосовно коректного вживання тих чи тих термінів, пов'язаних із соціально-політичними подіями, як-от «Словник нейтральних термінів для ЗМІ», запропонований Інститутом масової інформації у жовтні 2015²⁵.

Важливо, що тоді як українські законотворці, науковці й журналісти закликають до застосування політично нейтральної термінології, російські політтехнологи впроваджують радикально конфліктну риторику. Як приклад можна навести сайт «Справочник патриота», де у форматі словникових статей здійснено послідовний аналіз «чорних міфів про Росію і білих міфів про Захід»²⁶, або цикл статей російського політолога С. Маркова, котрий пропонує словник «єдиного стандартизованого вживання слів для учасників подій в Україні» з пропозиціями на кшталт іменування російських солдат на Донбасі «антифашистськими ополченцями», оскільки ці люди «б'ються проти влади бандерівців, яких вважають фашистами»²⁷.

Яскравим прикладом того, як нова риторика, деколи у гротескних формах, проникає в суспільну свідомість, стала хвиля «абеток», що прошуміла у медіа влітку 2014 року²⁸. Поштовх громадській творчості надала «Ввічлива абетка», яку розробили молоді мешканці Іркутська. Частина літер пов'язано із новими поняттями того періоду, як-от «Б» — «Беркут», «А» — «Антимайдан» та ін. Інші літери символізують доти нейтральні поняття, що стають над-

²² Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті. Закон Верховної Ради України №314-VIII від 4 квітня 2015 року // Відомості Верховної Ради. — 2015. — №25. — С. 190.

²³ Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років. Закон Верховної Ради України №315-VIII від 9 квітня 2015 року // Відомості Верховної Ради. — 2015. — №25. — С. 191.

²⁴ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон Верховної Ради України № 317-VIII від 9 квітня 2015 року // Відомості Верховної Ради. — 2015. — №26. — С. 19.

²⁵ Соснина, І. (2015). В Украине анонсировали словарь нейтральных терминов для СМИ. *Комсомольская правда в Украине*. — <http://kp.ua/politics/516477-v-ukrayne-anonsirovaly-slovar-neitralnykh-termynov-dlia-smu>.

²⁶ Див. сайт «Русский эксперт: справочник патриота». — http://ruxpert.ru/Справочник_патриота.

²⁷ Марков, С. (2014). На фронтах информационной войны. *Известия*. — <http://izvestia.ru/news/575151>.

²⁸ Див.: Ясна, І. (2014). Новітні абетки: війна правок. *Дурдом.in.ua*. — http://durdom.in.ua/ru/main/article/article_id/21934/user_id/19260.phtml.

важливими за умов конфлікту: «Б» — «Крым», «Г» — «граница» тощо. Третій блок літер демонструє зміну ціннісних пріоритетів: на літері «М» подібаємо не «Маму», а «Медведя», на «П» замість «Папы» — «Путін», на «О» — «патріарх», оскільки це, як пояснюють автори, — «Отець». За словами розробників, абетка має «допомогти правильно сформуватися дитячій свідомості»²⁹. Реалізований майже підлітками, цей проект якнайкраще демонструє, як нинішні діти — завдяки таким «абеткам» чи ні — вже сьогодні зростають у геть новому семантичному просторі, органічно сприймаючи світ крізь нові культурно-політичні тезауруси.

3. Дещо раніше, наприкінці 2014 року, виходять перші *академічні дослідження*, в яких до осмислення семантичних процесів долучаються філологи, філософи, культурологи, історики, політологи, дослідники медіапростору: аналіз семантики «Євромайдану» Є. Більченко [Більченко, 2014], сатирико-гумористичного дискурсу Революції Гідності Р. Семківа [Семків, 2016], метафорики Майдану Р. Воробйової [Воробйова, 2015] та О. Шевченка [Шевченко, 2016], політичної семантики В. Демченко [Демченко, 2015] та ін. На початку 2015 року виходять друком перші монографії: системне дослідження неологізмів Євромайдану С. Жаботинської [Жаботинська, 2015] та аналіз слоганів і речівок Революції Гідності Н. Трач [Трач, 2015].

Спробою систематизації цього вже помітного, але розрізненого масиву напрацювань та актуалізації міждисциплінарного діалогу в цьому напрямку стає влітку 2016 року круглий стіл і тематичний блок чергового числа часопису «Філософська думка» за назвою «Дискурс Революції Гідності» [Ясна та ін., 2016], а також проект створення однойменного словника, що його було анонсовано на круглому столі.

Висновки

Резюмуючи, слід констатувати, що попри очевидну актуальність теми семантичних трансформацій періодів соціальних конфліктів, життєву необхідність її дослідження за умов українсько-російської війни, явний інтерес до цих питань з боку науковців, митців, журналістів, можновладців і пересічних громадян, а також помітний обсяг наявного емпіричного матеріалу і теоретичних напрацювань, системна робота в даному напрямку поки що не розпочалася. Важливо, що повною мірою вона не відбувається й у світі, де попри виражену специфіку порівняно з аналогічними дослідженнями мирних часів, дослідження семантики соціальних конфліктів наразі майже не виокремлено як дослідницьку галузь з чіткою методологією.

Це зумовлює необхідність систематизувати шерех розрізнених робіт у цій галузі заради розроблення більш-менш універсальної методології до-

²⁹ Див.: Литвинцев, А. (2014). «Вежливая азбука» никогда не появится в школах Иркутска. *Комсомольская правда* — <http://www.kp.ru/daily/26227/3110458>.

слідження семантичних трансформацій періодів соціальних конфліктів — війн, революцій, політичних переворотів тощо, не редукуючи об'єкт дослідження до мовного виміру конфліктів (що є типовим для більшості наявних праць). Однією з умов цього є принципова міждисциплінарність таких досліджень, що їх слід здійснювати на стику лінгвістики, соціології, політології, культурології, мистецтвознавства, теорій медіа тощо, а також обов'язково вкорінювати у філософському підґрунті.

Внеском у цю спільну справу може стати дослідження, складовою якого є ця стаття, та її теоретичні результати: перевизначення *об'єкта* дослідження соціальних конфліктів, яким постає їхній смисловий вимір; приведення цього абстрактного об'єкта до конкретнішого й доступного аналізу *предмета* — семантичного простору як площини протистояння смислів та ще більш чіткого — тезаурусу соціального конфлікту як мовного носія системи смислів; окреслення діапазону релевантних *методів* дослідження такого предмета межами семантичної теоретико-методологічної парадигми; а також систематизація *наявних дослідницьких робіт* і первинних матеріалів. Ці напрацювання можуть стати у пригоді при розробленні методології дослідження смислового виміру соціальних конфліктів через дослідження їхнього семантичного простору, зафіксовані у форматі тезаурусів.

ДЖЕРЕЛА

- Більченко, Є.В. (2014). Семантичний топос Майдану: внутрішні ідентичності українців між Заходом і Росією. В: *Міжнародний вісник*, II (3), 3–11.
- Воробйова, Г.Ю. (2015). Особливості використання політичних метафор в період «Євромайдану». В: *Актуальні проблеми політики*, 56, 181–190.
- Гаухман, М. (2015). «Дискурс революції» 1905 року: «Кривава неділя» та «революційна весна» (на прикладі Донбасу). В: *Україна модерна*, 28 березня 2015 р. Отримано з: <http://uamoderna.com/blogy/mikhailo-gaukman/diskurs-revoljuczii-1905-roku>.
- Гусейнов, Г. (2004). *Д.С.П. Советские идеологемы в русском дискурсе 1990-х*. Москва: Три квадрата.
- Данилевська, О. (2009). *Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР*. Київ.
- Демішева, І. (2008). Метафори у дискурсі Віктора Ющенка. В: *Політичний менеджмент*, 6.
- Демченко, В.М. (2015). Соціальна семантика слова в політичному контексті. В: *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 2.
- Державин, К. (1927). Борьба классов и партий в языке Великой Французской Революции. В: *Язык и литература*, 1 (2), 1–62.
- Жаботинська, С. А. (2015). *Язык как оружие в войне мировоззрений майдан — антимайдан. Словарь-тезаурус лексических инноваций: Украина, декабрь 2013 — декабрь 2014*. Інтернет-издание. Киев: УАКЛиП.
- Золян, С. (1994). Описание регионального конфликта как методологическая проблема. В: *Полис*, 2, 131–142.
- Каганович, Б. (2000). Язык Французской революции. О неопубликованной книге Державина. В: *Французский Ежегодник 2000: 200 лет Французской революции 1789–1799 гг.: Итоги юбилея*. Москва: Эдиториал УРСС.
- Карцевский, С.И. (1923). *Язык, война и революция*. Т. 47. Берлин: Русское университетское издательство.

- Кораблев, А. (2006). Риторика и мифопоэтика украинской революции. В: *Дикое поле. Донецкий проект*, 25 лютого 2006 р. Отримано з: http://www.dikoepole.org/blog_autor.php?a=1&id_blog=3.
- Масенко, Л. (ред.) (2005). *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Осокина, С.А. (2010). Тезаурус как информационная сеть культуры. В: *Известия алтайского государственного университета*, 1–2, 126–133.
- Панов, М. (ред.) (1968). *Русский язык и советское общество (социолого-лингвистическое исследование)*. 1. *Лексика современного русского литературного языка*. Київ: Наука.
- Рудніченко, Н. (2011). Семантика українського протестного руху. В: *Молода нація*.
- Сарнов, Б. (2005). *Наш советский новояз: маленькая энциклопедия реального социализма*. Москва: ЭКСМО.
- Селищев, А. (1928). *Язык революционной эпохи*. Москва.
- Семків, Р. (2016). Сатирико-гумористичний дискурс Революції Гідності. В: *Філософська думка*, 4, 118–122.
- Словник революції* (1977). Київ: Молодь.
- Трач, Н. (2015). «Разом — сила!»: Риторика українського протесту. Київ: Кліо.
- Шанский, Н.М. (1987). *Слова, рожденные Октябрем. Книга для учащихся*. Москва: Провсвещение.
- Шевченко, О. (2016). Слова-фантоми у пропагандистському дискурсі української влади. В: *Філософська думка*, 1, 56–63.
- Ясна, І., Бекешкіна, І., Верстюк, В., Єрмоленко, А., Жаботинська, С. А., Кебуладзе, В. І., Попович, М. В., Пролєєв, С., Сігов, О., Скуратівський, В., Трач, Н., Филипович, Л. (2016). Дискурс Революції Гідності: зміст, структура, методологія дослідження. *Круглий стіл «Філософської думки»*. В: *Філософська думка*, 4, 6–56.
- A Dictionary of the Revolution: Documenting shifts in Egyptian Arabic since 25 January 2011*. Отримано з: <http://www.qamosalthawra.com/english.html#mainTitle>.
- Chilton, P.A. (1985). *Language and the nuclear arms debate*: F. Pinter.
- Klemperer, V. (1947). *LTI — Lingua Tertii Imperii. Notizbuch eines Philologen*. Berlin: Auflage; Aufbau-Verlag.
- Lakoff, G. (1991). Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. Part I of II. In: *Viet Nam Generation Journal*, 3.
- Lakoff, G. (2001). Metaphors of Terror. In: *The Days After: essays written in the aftermath of September 11, 2001*. University of Chicago Press.
- Lasswell, H.D. (1938). *Propaganda technique in the World War*. New York: Peter Smith.
- Leites, N. (1955). A Study of Bolshevism. In: *The Journal of Politics*, 2, 17, 326–329.
- Mazon, A. (1920). *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie (1914–1918)*. Paris.
- Paris, R. (2002). Kosovo and the Metaphor War. In: *Political Science Quarterly*, 3, 117, 423–450.
- Sbârnă, G., Marin, V. (ed.) (2010). *Dicționar General al Revoluției Române*. București: Editura Militară.
- Schiappa, E. (1989). The Rhetoric of Nukespeak. In: *Communication Monographs*, 56, 253–272.

Статтю одержано 17.04.2017

REFERENCES

- A Dictionary of the Revolution: Documenting shifts in Egyptian Arabic since 25 January 2011*. Retrieved from: <http://www.qamosalthawra.com/english.html#mainTitle>.
- Chilton, P.A. (1985). *Language and the nuclear arms debate*: F. Pinter.
- Klemperer, V. (1947). *LTI — Lingua Tertii Imperii. Notizbuch eines Philologen*. Berlin: Auflage; Aufbau-Verlag.

- Lakoff, G. (1991). Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. Part I of II. In: *Viet Nam Generation Journal*, 3.
- Lakoff, G. (2001). Metaphors of Terror. In: *The Days After: essays written in the aftermath of September 11, 2001*. University of Chicago Press.
- Lasswell, H. D. (1938). *Propaganda technique in the World War*. New York: Peter Smith.
- Leites, N. (1955). A Study of Bolshevism. In: *The Journal of Politics*, 2, T. 17, 326–329.
- Mazon, A. (1920). *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie (1914–1918)*. Paris.
- Paris, R. (2002). Kosovo and the Metaphor War. In: *Political Science Quarterly*, 3 (117), 423–450.
- Sbârână, G., Marin, V. (ed.) (2010). *Dicționar General al Revoluției Române*. București: Editura Militară.
- Schiappa, E. (1989). The Rhetoric of Nukespeak. In: *Communication Monographs*, 56, 253–272.
- Bilchenko, Y. V. (2014). Semantic topos of Maidan: internal identities of Ukrainians between The. [In Ukrainian]. In: *International Journal, «Culture. Philology. Musicology» Series*, II (3), 3–11. [= Білченко, 2014].
- Vorobiova, H. (2015). Specifics of use of political metaphors during «Euromaidan». [In Ukrainian]. In: *Actual problems of politics*, 56, 181–190. [= Воробійова, 2015].
- Haukhman, M. (2015). «Discourse of Revolution» of 1905, «Bloody Sunday» and «revolutionary spring» (by the example of Donbass). [In Ukrainian]. In: *Ukraine Modern*. Retrieved from: <http://uamoderna.com/blogy/mikhailo-gaukhman/diskurs-revoluczii-1905-roku> [= Гаухман, 2015].
- Huseinov, H. (2004). *D.S.P. Soviet Ideologems in the Russian Discourse of the 1990s.* [In Russian]. Moscow: Three squares. [= Гусейнов, 2004].
- Danylevska, O. (2009). *Language in the revolution and the revolution in the language: the language policy of the Central Rada, Hetman, UNR Directory*. [In Ukrainian]. Kyiv. [= Данилевська, 2009].
- Demisheva, I. (2008). Metaphors in the discourse of Viktor Yushchenko. [In Ukrainian]. In: *Political management*, 6, 151–159. [= Демішева, 2008].
- Demchenko, V. M. (2015). Social semantics of words in a political context. [In Ukrainian]. In: *Theory and practice of public administration and local government*, 2. [= Демченко, 2015].
- Derzhavin, K. (1927). The struggle of classes and parties in the language of the Great French Revolution. [In Russian]. In: *Language and Literature*, 1 (2), 1–62. [= Державин, 1927].
- Zhabotynska, S.A. (2015). *Language as weapon in the war of worldviews. Maidan — Antimaidan: A thesaurus of lexical innovations (Online edition)*. [In Russian]. Kyiv: UACLiP. [= Жаботинська, 2015].
- Zolian, S. (1994). Description of regional conflict as a methodological problem. [In Russian]. In: *Polis*, 2, 131–142. [= Золян, 1994].
- Kaganovich, B.N. (2000). The language of French Revolution: On the unpublished book of Derzhavin. [In Russian]. In: *French Yearbook 2000: 200 years of the French Revolution of 1789–1799: The results of the jubilee* Moscow, Editorial URSS. [= Каганович, 2000].
- Kartsevskiy, S. I. (1923). *Language, War and Revolution*. [In Russian]. In: *Russian University Press*. [= Карцевский, 1923].
- Korabliov, A. (2006). Rhetoric and Mythopoetics of the Ukrainian Revolution. [In Russian]. In: *Wild lea. Donetsk project*. Retrieved from http://www.dikoepole.org/blog_autor.php?a=1&id_blog=3 [= Кораблев, 2006].
- Masenko, L. (ed.) (2005). *Ukrainian language in the XXth century: history of lingvocide. Documents and papers*. [In Ukrainian]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Press. [= Масенко, 2005].
- Osokina, S.A. (2010). Thesaurus as the Information Net of Culture. [In Russian]. In: *Journal of Altai State University*, 1-2, 126–133. [= Осокина, 2010].
- Панов, М. (ed.) (1968). *Russian language and Soviet society (sociological-linguistic research)*. [In Russian]. Kyiv: Nauka (Science) [= Панов, 1968].
- Rudnichenko, N. (2011). Semantics Ukrainian protest movement. [In Ukrainian]. In: *Young Nation* [= Рудніченко, 2011].

- Sarnov, B. (2005). *Our Soviet newspeak: tiny encyclopedia of real socialism*. [In Russian]. Moscow: EKSMO. [= Сарнов, 2005].
- Selischev, A. (1928). *The language of the revolutionary age*. [In Russian]. Moscow. [= Селищев, 1928].
- Semkiv, R. (2016). Satire and humor in the discourse of the Revolution of Dignity. [In Ukrainian]. In: *Philosophical Thought*, 4, 118–122. [= Семків, 2016].
- The dictionary of the revolution (1977)*. [In Russian]. Kyiv: Molod' (Youth). [= Словник революції, 1977].
- Trach, N. (2015). «*Together — the power*»: *The rhetoric of Ukrainian resistance*. [In Ukrainian]. Kyiv: Clio. [= Трач, 2015].
- Shanskiy, N.M. (1987). *Words born by October. Book for students*. [In Russian]. Moscow. Prosvieshchenie (Enlightenment). [= Шанский, 1987].
- Shevchenko, O. (2016). Words-phantoms in propagandist discourse of Ukrainian authorities. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 56–63. [= Шевченко, 2016].
- Yasna, I., Bekeshkina, I. et al. (2016). Discourse of the Revolution of Dignity: content, structure, research methodology. [In Ukrainian]. In: *Philosophical Thought*, 4, 6–56. [= Ясна, Бекешкіна, Верстюк та ін., 2016].

Received 17.04.2017

Іламі Ясна

ТЕЗАУРУСИ РЕВОЛЮЦІЙ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХНЬОГО СМИСЛОВОГО ВИМІРУ

Стаття продовжує цикл теоретичних розвідок, метою якого є осмислення специфіки і розроблення методології дослідження сучасних соціальних конфліктів. Визначено об'єкт дослідження соціальних конфліктів (їхній смисловий вимір) та його предмет (семантичний простір як площина протистояння смислів). Обґрунтовано доцільність дослідження такого предмета в межах культурної семантики, конкретніше — у форматі тезаурусів, котрі подано як мовну форму існування культурних смислів. Здійснено систематичний огляд близько 70 тезаурусів 11 соціальних конфліктів (зокрема, українського конфлікту, що триває) — від наукових статей і монографій до державних нормативних актів, журналістських розвідок та стихійної народної рефлексії у блогах і соціальних мережах. Задано вектор подальших дій для розроблення методології дослідження смислового виміру соціальних конфліктів через аналіз їхнього семантичного простору.

Ключові слова: семантика події, семантика соціальних конфліктів, смисловий вимір соціальних конфліктів, семантичні війни, словники революцій, тезауруси соціальних конфліктів, культурна семантика, історична семантика, соціальна семантика, політична семантика, лінгвоконфліктологія, соціолінгвістика

Іламі Ясна

SEMANTIC DIMENSION OF SOCIAL CONFLICT: THESAURUSES AS A RESEARCH TOOL

The article continues the series of research, which aims to determine specific features of contemporary social conflicts and to develop relevant research methodology. Author proposes an object for such research (semantic dimension of conflicts) and a subject (semantic space as an area of semantic confrontation) and proposes to apply methods of cultural

semantics to investigate it. Besides, creating thesauruses of social conflicts may be useful, while we understand thesaurus as a linguistic form of existence of cultural senses. Also, the author gives a brief review of 70 thesauruses of 11 social conflicts (including contemporary Ukrainian conflict) which have been published since early 1900s.

Keywords: semantics of event, semantics of social conflicts, semantic dimensions of social conflict, semantic wars, semantic confrontation, thesaurus of social conflict, dictionary of revolution, cultural semantics, social semantics, linguistic theory of conflict

---

Ясна, Ламі — магістр релігієзнавства, здобувач ступеня доктора філософії. Царина наукових інтересів — соціальні смисли і смислотворення, культурна і соціальна семантика, сучасні соціальні конфлікти.

Yasna, Lami — master or religion studies, PhD student. Academic interests: social senses and sense-creating, cultural and social semantics, contemporary social conflicts.
